

Anarkistinen kirjasto
Anti-Copyright

Valta primitiivisissä yhteiskunnissa

Pierre Clastres

Pierre Clastres
Valta primitiivisissä yhteiskunnissa

Haettu 17.8.2012 osoitteesta:

<http://takku.net/article.php/20080820113518705>

Ilmestynyt alunperin Interrogations -lehden numerossa 7,
Kesäkuu 1976, s. 3-8. Käännös tehty Clastresin
kirjoituskokoelmasta Archeology of Violence, Semiotext(e), 1994,
s. 87-92.

fi.theanarchistlibrary.org

Etnologia on kehittynyt mestarillisesti viimeisen kahden vuosikymmenen aikana. Sen ansiosta primitiiviset yhteiskunnat¹ ovat pystyneet pakenemaan, jos nyt ei kohtaloaan (katoamista), niin ainakin sitä karkotusta, johon ikaikainen eksotiikan perinne läntisessä ajattelussa ja mielikuvituksessa on heidät tuominnut. Lapsellinen vakaumus siitä, että eurooppalainen sivilisaatio on ehdottoman ylivoimainen kaikkiin muihin yhteiskuntajärjestelmiin verrattuna, on hiljalleen korvattu kulttuurirelativismiin hyväksymisellä. Siinä, torjumalla imperialistinen arvojen *hierarkian* tärkeys, myönnetään tuomitsematta yhteiskunnallis-kulttuuristen *eroavaisuuksien* rinnakkaiselo. Toisin sanoen, emme enää luo primitiivisiin yhteiskuntiin jotenkin valistuneen ja jotenkin humanistisen amatööriin uteliasta tai huvittunutta katsetta. Sen sijaan otamme ne vakavasti. Kyse on siitä miten pitkälle tämä vakavasti ottaminen ylettyy?

¹ *Society* – tarkoittaa sekä yhteiskuntaa että yhteisöä, jotka kuitenkin tarkoittavat hieman eri asioita. Tässä käännöksessä molempia merkityksiä on käytetty vaihdellen (suom. huomautus).

Mitä tarkkaan ottaen tarkoitamme primitiivisellä yhteiskunnalla? Vastaus löytyy kaikista klassisimmasta antropologiasta, sen yrittäessä määrittää näiden yhteiskuntien perimmäistä olemusta, sen yrittäessä osoittaa niiden pelkistetyimmän muodon: primitiiviset yhteiskunnat ovat yhteiskuntia ilman valtiota. Ne ovat yhteiskuntia, joiden rakenteessa ei ole erillisiä poliittisen vallan elimiä. Valtion olemassaolon tai puuttumisen pohjalta nämä yhteiskunnat voidaan pohjimmiltaan luokitella ja jakaa kahteen: valtiottomiin yhteiskuntiin ja valtioyhteiskuntiin, primitiivisiin yhteiskuntiin ja muihin. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että kaikki valtioyhteiskunnat olisivat identtisiä toistensa kanssa: emme voi kutistaa valtion historiallisesti moninaisia muotoja yhteen tyyppiin, emmekä mitenkään voi sotkea toisiinsa varhaiskantaista despoottista valtiota tai liberaalia porvarillista valtiota, tai totalitaarisia fasistisia tai kommunistisia valtioita. Kun näin varovaisesti vältetään tällaista sekaannusta, joka estäisi etenkin totalitaarisen valtion viimeaikaisuuden ja erityisyyden ymmärtämistä, voimme panna merkille, että yhteinen ominaisuus tekee valtioyhteiskunnista täysin erilaisia primitiivisiin yhteiskuntiin nähden. Kaikilla valtioyhteiskunnilla on tämä muilta puuttuva ulottuvuus. Kaikki valtioyhteiskunnat on olemisessaan jaettu hallitsijoihin ja hallittuihin, kun taas valtiottomilta yhteiskunnilta puuttuu tämä jako. Primitiivisten yhteiskuntien määrittäminen valtiottomina yhteiskuntina tarkoittaa sitä, että ne ovat olemisessaan yhdenmukaisia, koska ne eivät ole jaettuja. Tässä löydämme jälleen näiden yhteiskuntien etnologisen määritelmän: niillä ei ole erillistä vallan elintä, valta ei ole erillään yhteisöstä.

Primitiivisten yhteiskuntien vakavasti ottamisessa on viime kädessä kyse tästä väitteestä, joka itse asiassa määrittää ne täydellisesti: erillistä poliittista tilaa ei voida erottaa yhteisöllisestä tilasta. Siitä asti kun se alkoi sarastaa Kreikassa, tiedämme läntisen poliittisen ajattelun käsittäneen ihmisen ja yhteisöllisyyden ytimen poliittisuudessa (ihminen on poliittinen eläin). Näin poliittisuuden ydin määriteltiin yhteiskunnalliseen jakoon hallitsijoiden ja hallit-

tujen välillä. Niiden välillä jotka tietävät ja näin ollen kommentavat, ja niiden jotka eivät tiedä ja näin ollen tottelevat. Yhteiskunnallinen on poliittista, poliittisuus on vallan käyttämistä (legitiimiä tai ei, sillä ei ole tässä merkitystä) yhden tai useamman toimesta muun yhteiskunnan yli (hyvän tai pahan vuoksi, sillä ei ole tässä merkitystä): Heraklitukselle, kuten myös Platonille ja Aristoteleelle, ei ole yhteiskuntaa muuten kuin kuninkaiden suojeluksessa. Yhteiskuntaa ei voi ajatella ilman jakoa niihin jotka käskyvät ja niihin jotka tottelevat, ja siellä missä tämä vallankäyttö puuttuu, löydämme alempiarvoista sosiaalisuutta, epäyhteiskunnan.

Ensimmäiset eurooppalaiset tuomitsivat enemmän tai vähemmän näillä termeillä Etelä-Amerikan intiaaneja 1500-luvun alussa. Pannen merkille kuinka päälliköillä ei ollut valtaa heimoihinsa, että kukaan ei sen koommin käskenyt kuin totellutkaan, he julistivat kuinka näitä ihmisiä ei hallittu, kuinka ne eivät olleet todellisia yhteiskuntia. Raakalaisia² ilman uskoa, lakia tai kuningasta.

² *Savage* – tarkoittaa sekä ”raakalaista” että ”villi-ihmistä”. Tässä on käytetty johdonmukaisesti käännöksenä sanaa ”raakalainen”, vaikka se ei välttämättä kerro villien suuremmasta julmuudesta sivistyneisiin verrattuna, alistamistahdosta puhumattakaan. ”Raakalainen”, paitsi kuvastaa sivistyneiden villeihin kohdistamaa vastenmielisyyttä ja ennakkoluuloja, kuvastaa myös tapaa miten Clastres käsittelee primitiivejä tarvittaessa väkivaltaisina ihmisinä, jotka eivät kaihdakaan tapeluja ja sota, suhtautumatta heihin kuitenkaan ylenkatseella tai asettamalla heitä tämän takia jotenkin ”sivistyneiden” alapuolelle (jotka selvästikään eivät ole kaihtaneet kokonaisvaltaista tuhoamista, orjuuttamista ja kansanmurhia suhteessaan primitiiveihin, joiden sodankäynnistä nämä ominaisuudet pitkälti puuttuvat), päinvastoin. Hänen kirjoituksissaan primitiivien sodankäynnille annetaan keskeinen rooli yhteisöjen autonomian säilyttäjänä, ja valtion syntymisen estäjänä suom. (huomautus). Clastresin virhe on kuitenkin nähdäkseni siinä miten pääosin Amerikoiden (etenkin Amazonin) primitiivisiä kaski-/puutarhaviljelijöitä käsittelevät pohdinnat, jotka sinällään ovat erittäin mielenkiintoisia ja hyödyllisiä, ulotetaan miltei suoraan kattamaan lähes kaikki valtiottomat primitiivit kaikissa olosuhteissa. Tälle ei nähdäkseni ole juurikaan etnografisia perusteita, ja se jättää myös pitkälti huomiotta muun muassa asuintiheyden, kesyttämisen, luontosuhteen, liikkuvuuden ja muun elämäntavan mahdollisen vaikutuksen ulkoisen valtaelimen syntymiseen kohdistuvan paineen ja sodankäynnin kaltaisiin asioihin.

On varsin totta, että etnologit ovat useammin kuin kerran tunteet selvää hämmennystä, ei niinkään ymmärtämisessä, mutta primitiivisten yhteiskuntien tiettyjen eksoottisten yksityiskohtien kuvailussa: niin kutsutut johtajat on riisuttu kaikesta vallasta, päällikkyydessä ei ole kyse poliittisen vallan käytöstä. Käytännön tasolla tämä tuntuu järjettömältä. Miten voidaan ajatella päällikkyyttä ja valtaa erillään? Mitä hyötyä on päälliköistä, jos niiltä puuttuu se perimmäinen ominaisuus, joka tekee heistä päälliköitä: kyky käyttää valtaa yhteisön yli? Todellisuudessa se, että raakalaispäälliköllä ei ole käskyvaltaa, ei välttämättä tarkoita sitä että hän on hyödytön. Päinvastoin, hänelle on uskottu yhteisössä erilaisia tehtäviä, ja tässä suhteessa hänet voidaan nähdä yhteisön palkattomana palvelijana. Mitä tekee päällikkö, jolla ei ole valtaa? Hän on pohjimmiltaan vastuussa siitä, että yhteisön tahto ilmenee yhtenä kokonaisuutena, eli siis yhteisön yhteisenä ja harkittuna ponnisteluna vahvistamassa sen ainutlaatuisuutta, sen autonomiaa, riippumattomuutta muista yhteisöistä. Toisin sanoen primitiivinen johtaja on ensisijaisesti henkilö, joka puhuu yhteisön nimissä, kun olosuhteet ja tapahtumat ajavat sen tekemisiin toisten kanssa. Nämä toiset jakautuvat primitiiviselle yhteisölle aina kahteen luokkaan: ystäviin ja vihollisiin. Ystävien kanssa muodostetaan tai vahvistetaan liittoja, vihollisten kanssa soditaan silloin kun sen aika koittaa. Tästä seuraa se, että johtajan konkreettinen tarkoitus on toimia kansainvälisten suhteiden kentällä, ja tämän seurauksena häneltä vaaditaan tällaiseen toimintaan liittyviä ominaisuuksia: taitoa, diplomaattista kykyä lujittaa yhteisön turvallisuuden takaavia liittolaisverkostoja, rohkeutta, sotaisaa mielenlaatua varmistamaan tehokas puolustus vihollisen hyökkäysten varalta, tai, jos mahdollista, voittohyökkäysretkeltä.

Voidaan hyvinkin kysyä, että eikö nämä ole nimenomaan puolustusministerin tehtäviä? Todellakin. Mutta kuitenkin perustavanlaatuisella erolla: primitiivinen johtaja ei koskaan tee päätöstä vetoamalla omaan auktoriteettiinsa (jos sitä niin voi kutsua) ja pakota yhteisöään tottelemaan sitä. Hänen edistämänsä liittolaisuus-

asioiden ohella, instituutioon, josta valta voi salakavalasti nousta: päällikkyyteen. Heimossa päällikkö on valvonnan alaisena. Yhteiskunta tarkkailee ettei mieltymys arvovaltaan muutu vallanhaluksi. Jos päällikön vallanhalu käy liian ilmiselväksi, otetaan yksinkertaiset keinot käyttöön: hänet hylätään tai jopa tapetaan. Primitiivistä yhteiskuntaa saattaa riivata jakautumisen haamu, mutta sillä on keinot sen manaamiseksi pois.

Primitiivisten yhteiskuntien esimerkki kertoo meille ettei jakautuminen ole välttämättömyys yhteisöllisessä olemisessa. Toisin sanoen, valtio ei ole iänkaikkinen. Sillä on siellä täällä syntymäaika. Miksi se on syntynyt? Kysymys valtion alkuperästä täytyy muotoilla näin: missä olosuhteissa yhteiskunta lakkaa olemasta primitiivinen? Miksi valtion torjumiseen tarkoitettut rakenteet epäonnistuvat niissä tai näissä historian hetkissä? Epäilemättä vain huolellinen primitiivisten yhteiskuntien tarkastelu voi valottaa alkuperän arvoituksia. Ehkä valtion syntyhetkien valottaminen voi myös valaista olosuhteita sen mahdolliselle kuolemalle, oli se toteuttamiskelpoinen tai ei.

den strategiat, tai hänen kuvittelemansa sotataktiikat, eivät ole koskaan hänen omiaan, vaan ne vastaavat tarkasti heimon haluja tai avointa tahtoa. Kaikki sopimukset tai neuvottelut ovat julkisia, sota julistetaan vain jos yhteisö sitä haluaa. Eikä asia luonnollisestikaan voi olla toisin. Jos johtaja päättäisikin itsekseen tehdä liiton tai julistaa sodan naapurille, hänellä ei olisi mitään keinoa pakottaa tahtoaan muulle yhteisölle. Sillä kuten tiedämme, hänet on riistuttu vallasta. Hänellä on vain yksi oikeus, tai pikemminkin yksi velvollisuus, puhemiehenä: kertoa ulkopuolisille yhteisön tahdosta ja halusta.

Mutta mitäs sitten johtajan tarkoituksesta, ei ryhmänsä valittuna ulkosuhteiden hoitajana vaan suhteissa ryhmän sisällä? Lienee sanomattakin selvää, että jos yhteisö tunnistaa hänet johtajana (puhemiehenä) vahvistaessaan yhtenäisyyttään suhteessa toisiin yhtenäisyksiin, yhteiskunta suo hänelle jonkin verran luottamusta. Tuon luottamuksen takeena on ne ominaisuudet, joita hän osoittaa oman yhteisönsä palveluksessa. Tätä kutsumme arvovallaksi, joka hyvin usein virheellisesti sekoitetaan, tietenkin, valtaan. Ymmärrämme näin ollen varsin hyvin, että oman yhteisönsä sisällä johtajan mielipiteitä, joita tukee hänen nauttimansa arvovalta, tullaan tarvittaessa kuuntelemaan tarkemmin kuin muiden. Mutta se erityishuomio, jota päällikön sana nauttii (eikä muuten aina edes nauti), ei koskaan mene niin pitkälle, että sen annettaisiin muuttua käskyksi, vallan puheeksi. Johtajan näkökulmaa kuunnellaan vain niin pitkään kuin se ilmaisee yhteisön näkökulmaa yhtenä kokonaisuutena. Tämän seurauksena johtaja ei vain ole muodostamatta käskyjä, joista hän tietää jo etukäteen ettei kukaan tottele, mutta hän ei voi edes toimia tuomarina (eli hänellä ei ole valtaa siihen) silloin jos syntyy riitoja esimerkiksi kahden yksilön tai kahden perheen välille. Hän ei yritä käydä oikeudenkäyntiä olemattoman lain nimissä, jonka toteuttajaelin hän olisi. Sen sijaan hän voi yrittää tyynnyttää riitaa vetoamalla järkeen, osapuolten hyviin tarkoituksiin, viittaamalla toistuvasti hyvien suhteiden perinteisiin, jonka esivanhemmat ovat jättäneet jälkeensä. Päällikön suusta ei tule ko-

mentamisen ja tottelemisen suhteita pyhittäviä sanoja vaan yhteisön itsensä puhe itsestään. Puhe, jonka kautta se julistaa itsensä jakamattomaksi yhteisöksi ja julistaa lujittavansa tätä jakamatonta olemista.

Primitiiviset yhteiskunnat ovat näin ollen jakamattomia yhteiskuntia (ja tästä syystä kukin pitää itseään yhtenä kokonaisuutena): luokattomia yhteiskuntia – ei rikkaita köyhien riistäjiä, yhteiskunta ei jakaudu hallitsijoihin ja hallittuihin – ei erillistä vallan elintä. On aika ottaa tämä primitiivisten yhteiskuntien viimeinen sosiologinen ominaisuus erittäin vakavasti. Tarkoittaako tämä päällikkyyden ja vallan erottaminen toisistaan sitä että vallanhalu ei ole ongelma, että nämä yhteiskunnat ovat epäpoliittisia? Evoluutionistinen ajattelu – ja sen ilmeisesti vähiten reduktiivinen muoto, marxismi (etenkin engelsiläinen) – vastaa asian olevan todellakin näin. Se liittyy näiden yhteiskuntien primitiiviseen eli alkukantaiseen luonteeseen: ne ovat ihmisyyden lapsuus, sen evoluution ensiaskel, ja näin ollen ne ovat sellaisenaan vajavaisia. Niinpä ne on tarkoitettu kasvamaan, tulemaan aikuisiksi, muuttumaan epäpoliittisista poliittisiksi. Jokaisen yhteiskunnan kohtalo on tulla jaetuksi, valta erotetuksi yhteisöstä. Näin valtio tulee elimeksi, joka tietää ja sanoo mikä on kaikille parasta ja asettaa itsensä pitämään huolen siitä, että sen tahto tapahtuu.

Tällainen on perinteinen, näennäisen yleinen käsitys primitiivisistä yhteiskunnista yhteiskuntina ilman valtiota. Valtion puuttuminen merkkää niiden vajavaisuutta, niiden olemisen tilan sikiöasetta, niiden historiattomuutta. Mutta onko asia todella näin? Voimme helposti nähdä kuinka tällainen päättely on itse asiassa vain ideologista ennakkoluuloa, joka viittaa näkökulmaan historiasta ihmisyyden *välttämättömänä* liikkeenä läpi yhteiskunnallisten muodostelmien, jotka ovat mekaanisesti syntyneitä ja toisiinsa yhteydessä. Mutta tämä historian uusteologia ja sen fanaattinen jatkumousko tulee torjua. Primitiiviset yhteiskunnat lakkaavat tästedes pitämästä historian nollapaikkaa, odottamassa kaikkea tulevaa historiaa, joka on jo valmiiksi kaiverrettu heidän olemiseensa. Va-

pautettuna tästä tuskin harmittomasta eksotiikasta, antropologia voi alkaa vakavasti pohtia poliittisuuden perimmäistä kysymystä: miksi primitiiviset yhteiskunnat ovat valtiottomia? Kun primitiivisiä yhteiskuntia käsitellään alempiarvoisen poliittisen sikiön sijaan täysin aikuisina yhteiskuntina, voidaan huomata ettei niillä ole valtiota, koska ne torjuvat sen, koska ne torjuvat yhteisön rakenteen jakamisen hallitsijoihin ja hallittuihin. Raakalaisten politiikka on näin ollen sitä, että jatkuvasti estetään erillisen valtaelimen ilmaantumisen, estetään päällikkyyden instituution ja vallan käyttämisen tuhoisa kohtaaminen. Primitiivisissä yhteiskunnissa ei ole erillistä vallan elintä, sillä valta ei ole erotettu yhteisöstä. Yhteisö, yhtenä kokonaisuutena, pitää valtaa voidakseen ylläpitää jakamatonta olemistaan päällikön ja heimon välillä, ehkäistäkseen ettei sen keskuudesta synny eriarvoista jakoa herroihin ja alamaisiin. Vallan pitäminen on sen käyttämistä, sen käyttäminen on niiden hallitsemista joiden yli sitä käytetään. Tämä on juuri sitä mitä primitiiviset yhteisöt eivät halua (eivät halunneet) ja tästä syystä heidän päällikkönsä ovat vailta valtaa. Tästä syystä valtaa ei ole irrotettu yhteisön yhdestä kokonaisuudesta. Eriarvoisuuden ja erillisen vallan torjuminen ovat sama asia, jatkuva huolenaihe primitiivisille yhteiskunnille. He tietävät varsin hyvin, että jos he hylkäävät tämän taistelun, lakkaavat torjumasta niitä pinnan alla olevia voimia, joita kutsutaan haluksi valtaan ja haluksi alistamiseen (joista vapautumista tarvitaan ylivallan ja orjuuden ilmaantumisen ymmärtämiseksi), he menettäisivät vapautensa.

Primitiivisten yhteiskuntien päällikkyyks on ainoastaan vallan oletettu ja näennäinen sija. Missä sen todellinen paikka on? Se on yhteisön runko itsessään, joka pitää ja käyttää valtaa jakamattomana yhtenäisyytenä. Tätä valtaa, erottamattomana yhteisöstä, käytetään yhdellä tapaa. Se rohkaisee yhtä hanketta: yhteisön olemisen säilyttämistä jakamattomana, ihmisten välisen eriarvoisuuden estämistä, jotta yhteisöön ei iskostuisi jakoja. Tästä seuraa se, että valtaa käytetään mihin tahansa mikä pystyy vieraannuttamaan yhteiskunnan ja tuomaan eriarvoisuuden. Sitä käytetään, muiden